

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 13 • Sayı/No: 63 • Aralık/December 2022
ISSN: 1309-601X

PRATİK SİYASETTE ETİĞİN ÖNEMİ

Significance of Ethic in Practical Politics

Nihat YILMAZ

Prof. Dr.; Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gümüşhane.
nihatts@hotmail.de
ORCID: 0000-0002-8351-2030

Gönderim tarihi: 30.11.2022
Kabul tarihi: 08.12.2022

Kaynak göstermek için:
Yılmaz, N., (2022). Pratik Siyasette Etiğin Önemi.
Düşünce Dünyasında Türkiz, 13(3): 83-103.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789
www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

PRATİK SİYASETTE ETİĞİN ÖNEMİ

Significance of Ethic in Practical Politics

Nihat YILMAZ

Prof. Dr.; Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gümüşhane.
nihatts@hotmail.de
0000-0002-8351-2030

Özet

Geçmişten günümüze kadar siyaset ve etik arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Siyasette etik olduğu gibi etikte de siyaset bulunmaktadır. Bu iki kavram birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Bu kavramların nihai amaçlarında insanı mutluluğa, mükemmelliğe ulaştıracak siyasal sistemin ortaya çıkarılması vardır. Mutluluğu getirecek siyasal sisteme nasıl ve hangi yöntemlerle ulaşılacağını siyaset kurumu sağlayabilir. Siyaset kurumunun kötülüklerden ve ahlak dışı davranışlardan korunması için de siyasal etikle beslenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ideal bir siyasal yönetim oluşturma sürecinde etik ve siyaset kavramlarının sağladığı olanaklardan faydalanılmalıdır. İdeal bir siyasal sistem çabaları için hem siyaset kurumunda hem de siyasetçide bulunması gereken birtakım etik ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda makale ile pratik siyasette etiğin neden önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır. Öncelikle çalışmada etik ve siyaset kavramını açıklayan kavramsal çerçeve ele alınmaktadır. Daha sonra pratik siyasette etik ve siyaset ilişkisi irdelenmektedir. Son olarak da pratik siyasette karşılaşılan sorunlara ne gibi çözüm önerilerinin getirilebileceği hakkında öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Etik, Siyasal Etik

Abstract

From past to present, there is a close relationship between politics and ethics. There is ethics in politics as well as politics in ethics. These two concepts are complementary to each other. The ultimate goal of these concepts is to reveal the political system that will bring happiness and perfection to human beings. The political institution can provide how and by what methods to reach the political system that will bring happiness. In order to protect the political institution from evil and immoral behavior, it must be nourished by political ethics. Therefore, in the process of creating an ideal political administration, the opportunities provided by the concepts of ethics and politics should be utilized. For the efforts of an ideal political system, some ethical principles are needed both in the political institution and in the politician. In this context, the article tries to emphasize why ethics is important in practical politics. First of all, the conceptual framework explaining the concept of ethics and politics is discussed. Then, the relationship between ethics and politics in practical politics is analyzed. Finally, suggestions are made about what kind of solutions can be brought to the problems encountered in practical politics.

Keywords: Politics, Ethics, Political Ethics

Giriş

Gerek politik yaşamın gerek aktüel toplumsal yaşamın şekillenmesinde belirleyici gerçeklikler arasında yer alan etik kavramı Antik Yunan'dan günümüze kuramsal ve felsefi açıdan derin tartışmalara sahne olmuş ve bu konuda özellikle Batı merkezli ciddi bir literatür vücuda gelmiştir. Ancak bu durum, etğin sadece Batı'da tartışılmasından öte diğer toplumlarda da bu konuya dair söylemler ve teorik altyapıyı haiz görüşler olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu makale, Batılı kaynakların temellendirmelerinin yanı sıra Doğu'dan ve Türk-İslam dünyasından da örneklerle konuyu ele almaya çalışmakta ve teorik altyapının muhtelif coğrafyalardaki inkişaf sürecini irdelemektedir. Neticede etik, her toplumun ihtiyaç duyduğu, toplumsal yaşamın düzeni ve sağlıklı

bir şekilde devamı açısından önemli olan bir kavramdır. Bu ihtiyacın kendisini gösterdiği ve aynı zamanda netice itibarıyla işlevsel olacağı gerekçelerle birlikte düşünüldüğünde teorik altyapı ancak pratikte siyasal yaşamın etkinliğinde etiğin belirleyiciliğinin artırılması ile anlam kazanabilir. Bu anlamda siyasi etik diğer etik tartışmalarının dışında belirleyiciliği daha güçlü bir etik alanı olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu makalenin merkeze aldığı noktalar, siyasi etiğin aktüel siyasi yaşamdaki problem alanlarının çözümüne dair teorik arka plandan beslenen örnek incelemeleridir. Teorinin genel çıkarımları, pratikteki izdüşümlerin irdelenmesi ile birleştiğinde anlam ifade edecek ve tarihsel müktesebat da düşünüldüğünde Türk siyasal hayatı başta olmak üzere dünyadaki muhtelif örnekler üzerinden siyasi etiğin önemi değerlendirilecektir. Bu değerlendirme daha çok toplumsal temelli sorunsallardan yola çıkarak siyaset kurumunun, sorunların çözümünde ve yönetim anlayışının biçimlenişinde ne şekilde politika ürettiği ve olay ve durumlara yaklaşımının nasıl daha işlevsel olabileceği üzerine odaklanacaktır. Bu odaktan çevreye, kavramsal çerçeveden örneklerle geçilmeye çalışılacaktır. Literatür taraması ve karşılaştırmalı analizden faydalanılacaktır. Söz konusu literatür taraması da karşılaştırmalı analiz de kendi içlerinde de ayrı ayrı da hem tarihsel süreçte hem de aktüel tartışmalarda muhtelif paradigmalardan beslenerek yapılmaya çalışılacaktır. Yani, ne yalnızca Antik Yunan'dan günümüze Batı'da şekillenen etik tartışmalarına ne de salt Doğu ya da Asya-Pasifik felsefesine bağlı kalınacak. Tüm bu paradigmalardan beslenen tartışmalar örneklerle de beslenerek Türk-İslam felsefesi ve siyaset anlayışındaki etik kavramsallaşması –ya da bunun imkânı tartışması– pratik politik yaşama sirayeti ve bu siyasal hayattaki etik anlayış imkânı sorgulanacaktır. Bu yapılırken de sadece Türkiye örneği değil dünyadaki muhtelif örnekler ele alınacaktır. Dolayısıyla karşılaştırma da araştırma da çok yönlü bir şekilde işleyecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kilit iki kavramı etik ve siyasettir. Bu iki kavramın kısaca ne anlam ifade ettikleri açıklanarak etiğin pratik siyasete etkisi üzerinde durulacaktır.

1.1. Etik

Çoğu kez, etik ve ahlak aynı anlamda kullanılır. Etik, karakter veya zihniyet gibi anlamlara gelen Yunanca “ēthos” kelimesinden türemiştir. Buna karşın ahlak (moral) ise kökeni gelenek ve görenek anlamlarını da içeren Latince “mos” kavramına dayanmaktadır. Etik, ahlak teorisi ile ilgilenen ahlak bilimi olarak tanımlanabilir (Stoll, 2021). Buna rağmen etik insan ve ahlaklı insan gibi ayrımlar da yapılabilmektedir. Ahlaklı insan, toplumun beklediği doğru davranış kalıplarını yerine getiren insan iken, etik insan ise kendisinin bizzat doğru bulunduğu ve inandığı için doğru olanı yapan kişidir. Yani ahlaklı insan, kendi tanıdığı sosyal çevresinde onların beklediği şekilde davranışlar sergiler. Kendini tanıyanların bulunduğu çevrelerde olumsuz ya da ahlaki olmayan davranışlarda bulunmaz. Örneğin bilindiği çevrede dolandırıcılık, rüşvet, yolsuzluk vb. tutum içerisinde olmaz. Bu tür gayri ahlaki davranışlar adının kötüye çıkmasına neden olur. Burada ahlaklı insan olmak onun için rasyonel bir politik davranıştır. Fakat tanınmadığı farklı bir muhitte, onu ayıplayacak, kendisinin değer verdiği kimse yok ise daha rahat gayri ahlaki davranabilir. Bu tür ahlaklı insan tabiri, başkalarının kendisiyle ilgili düşüncelerini önemserken kendi tanıklığını önemli görmez. Bu noktada etik insan davranışının önemi ortaya çıkmaktadır. Kendine yalan söylemeyen etik insan başkalarına da yalan söylemez. Tüm bunlar ahlaklı insan yetiştirmekten öte kendi tanıklığını önemseyen etik insan yetiştirmenin önemini vurgulamaktadır (Cüceloğlu, 2017: 46-47). Psikolojik yönden ele alındığında ise etik insanın, ahlaklı insana kıyasla topluma daha faydalı bir kişilik olduğu ifade edilebilir. Eğer birey etik kuralları içselleştirmişse, kendisi için istemediği bir şeyi başkaları için de istemeyecektir. Bu nedenle kişilerde etik kodların geliştiril-

mesi için gerekli ortamın sağlanması etik sorunların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır.

Doğan Cüceloğlu (2017: 47)'na göre “*Doğru eylemi yanlış eylemden ayıran temel özellik nedir?, Yanlış ve doğru bilincine sahip olarak mı doğarız, yoksa içinde yetiştiğimiz topluma göre farklı farklı yanlış ve doğrular mı öğreniriz?, Zaman ve mekana göre doğru ve yanlış tanımı değişir mi?, Bir eylemin yanlış ya da doğru olduğuna kim karar verir? gibi temel sorulara bir felsefe alanı kapsamında etik cevap vermektedir.*” Esas olarak etik, felsefe ile ilişkilendirilmiş ve felsefeden doğmuş olsa da; ahlaki teoloji, ahlaki psikoloji veya ahlaki sosyoloji gibi diğer disiplinlerde de faaliyet göstermektedir (Stoll, 2021). Doğru-yanlış, ödev-yükümlülük ve toplumsal sorumluluk gibi kavramları farklı alanlarda irdelemektedir (Aydın, 2002: 10). Kısacası; birçok alanda etik sorunlar bulunmaktadır. Aslında tüm bu alanların etik sorunları da farklılık arz etmektedir. Her alanın etik sorunları aynı değildir, dolayısıyla çözümleri de yani geliştirilecek etik kodları da farklı olabilir.

Etik-ahlak ilişkisi kapsam bakımından daha net açıklanabilir. Öncelikle ahlak, etiğin pratik uygulamasıdır. Bu ilişkiyi bir örnekle açıklayacak olursak; pek çok ahlak türü (dini, siyasi, hukuki) bir arada olabilirken, etik yalnızca bir tane olabilir. Bu durum genel olarak biyoçeşitlilik örneği ile karşılaştırılabilir: Milyonlarca farklı böcek türü olmasına rağmen, yalnızca bir entomoloji (böcek bilimi) vardır (Stoll, 2021). Buradan da anlaşılacağı üzere etik, ahlak kavramını da kapsayan bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle çalışmada etik kavramını kullanmak kavramsal hataları engelleyebileceği gibi etik ve ahlak ayrımının da altının oyulmaması sağlanmış olacaktır. Dolayısıyla anlam bakımından etik ve ahlak kavramları çalışmada eş anlamlar ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

1.2. Siyaset

Nasıl siyaset İngilizcede üç kavram ile ayırt edilebiliyorsa, siyasal etikte de aynı şekilde bu üç yön kullanılabilir. Daha dar ve daha geniş bir siyaset kavramının dışında, “polity” (siyasi sistem),

“policy” (siyasi program, strateji ve hedefler) ve “politics” (somut gündelik siyasi eylem) arasında bir ayrım yapılmalıdır. Siyasal etik, bu üç alanı da kapsamaktadır. Yani parti içi etik kurulların ötesinde siyasal sistemin bütününde siyasal etik var olmalıdır. Siyasal etik sadece politikacılar için davranış kodları oluşturmakla sınırlı bir alan değildir. Bu etik sorunları siyasal, sosyal ve hukuk bilimleri disiplinlerarası bir şekilde ele alınmalıdır. Temsili demokrasinin geleceği, yeni katılım biçimleri, popülizm fenomeni ve partilerin güncel ve gelecekteki rolleri gibi durumların incelenmesi disiplinlerarası bir siyasal etik araştırmasını gerekli kılmaktadır (Körtner, 2021).

2. Pratikte Etik ve Siyaset İlişkisi

Yaygın bir görüşe göre siyaset ve ahlak bir arada yürümez. Politika gücün kullanılması, etik ise sadece bir sahne dekorasyonu olarak ifade edilmektedir. Hâlbuki durum bunun tam tersidir: politika etikdir. Etik derken bir anlamda bir arada yaşamamızı sağlayan kurallar anlaşılmalıdır. Siyaset de, bir arada yaşamamızı şekillendiren bu ilkelerin pratik uygulamasıdır. Dolayısıyla iyi bir siyaset, etik olduğu gibi kötü bir siyaset ise etik dışıdır. Peki, politikacılar ahlaki olmak zorundalar mı? Burada özel hayat ve kamusal hayat ayrımı yapmak gereklidir. Toplumunu yönlendirmek ve biçimlendirmekle, kısacası yönetmekle görevlendirilen bir makamın sahibi olan politikacılar için daha yüksek ahlaki standartlar geçerlidir. Örneğin; hediye alma özel kişiler için sorun oluşturmaz iken makam sahibi olan siyasetçiler için sorun teşkil edebilir. Dolayısıyla siyaset kurumu son zamanlarda etik standartların etkin ve üretken hâle getirilmesi baskısıyla karşı karşıyadır. Adalet, dürüstlük, tarafsızlık, kamusal yarar gözetme, saydamlık ve hesap verebilirlik gibi etik kodlar bu üretkenliğin artırılmasını sağlayan başlıca ilkelerdir (Erlinger, 2012; Yatkın, 2015: iv). Özetle; siyasetçinin özel hayatı ile kamusal hayatını oluşturan etik kuralları kendi içinde farklılık arz edebilir. Siyasetçiler görevleri ile ilgili durumlarda daha yüksek etik

standartların olması gerekirken, özel işlerinde ise her yurttaşın sahip olması gereken etik kurallara tabi olabilir.

Vatandaşlar politikacıların etik dışı davrandıklarını hissetmeleri durumunda ne gibi sonuçlar ortaya çıkar? Ya politikacıların gerçeği söylemedikleri ya da gerçeği kavramaktan aciz oldukları inancının doğmasıyla politikacılara güven sorunu ortaya çıkmaktadır (Schmidt, 2002: 7). Vatandaş etkileyecek kararlar alan siyaset kurumuna karşı duyulan güvensizlik yaygınlaşır. Sorunların çözülebileceğine dair ümitsizlik artar. Vatandaşın gözünde kamusal yarar, dayanışma, insan sevgisi, görev ve sorumluluk duygusu gibi kavramlar eskimiş idealler olarak görülür (Schmidt, 2002: 9). Bu idealleri hayata geçirecek görev ve sorumluluk duygusu geliştirilmeli ve nesillere aktarılmalıdır. Örneklendirecek olursak; çocuklara ev hayatının dışında, halka açık yerlerde temizlik alışkanlığı öğretilmelidir. Çocuk büyürken hangi konularda sorumluluk alacağını öğrendiği kadar hangi konularda sorumluluk almayacağını da öğrenmektedir. Sokağa tüküren bir kişi bu davranışını evinde yapmazken; bir başkasının da yapmasına izin vermez (Cüceloğlu, 2017: 20). Hâlbuki ferdin evinde sergilediği etik davranışı kamusal alanda da sergilemesi gerekmektedir. Kişinin sosyalleşme sürecine sağlanacak katkı ile kamusal alanda kişinin etik davranış kuralları noktasında duyarlılığı artırılabilir.

Her insan az ya da çok kötü düşüncelere sahip olabilir. Akademisyen, siyasetçi, müftü vb. gibi toplumun farklı meslek gruplarının da içinde kötü eğilimler bulunabilir. Fakat bunlar kendi içlerinde yaşayan bu kötülükleri, kendi iradeleriyle denetim altına alamıyorlarsa, onların sahip olduğu yetki ve olanaklardan toplum zarar görür. Toplumsal değerlerin önemini kavrayamayan ve her şeyi kendi eğilim ve emelleri açısından gören insan toplum içinde sıkıntılara yol açar. En önemli etik ilkelerden biri olan adalet ve adaleti yerine getirmek mevkiinde olanlar hukuk, ahlak ve din kurallarına olan inancın gücünü ve yaygınlığını artırmalıdır. Çünkü yasaların, etik ve din kurallarının oluşturduğu kamuoyundaki güç, kötü eği-

limleri baskılama işlevi görebilir. Bundan dolayı sosyal ve etik kurallarda bir zayıflama oldukça, kötü ve etik dışı davranış eğilimlerinin de ortaya çıkma durumu belirir (Bozbeyli, 2000: 77). Bu tür davranışlar toplumda rahatsızlıklar meydana getirir ve bunlara çözüm yollarının geliştirilmesi zorunlu hâle gelir.

Canilerin, katillerin, cinsel sapıkların, bir insanı katledenlerin, bir kadına ya da çocuğa tecavüz edenlerin “serbestçe dolaşması” haberleri ve adalet mekanizmasının her zaman gerekeni yapamaması vatandaşları düş kırıklığına uğratabilir (Schmidt, 2002: 10). Tam bu noktada kişi, ailede, okulda, toplumda, devlette “gücüm yetmez”, “ben yapamam” gibi sürekli bir acizlik duygusu olan Martin Seligman’ın deyimiyle “öğrenilmiş çaresizlik” (Learned Helplessness) duygusundan sıyrılmalıdır (Cüceloğlu, 2017: 23). Bu sorunları ortadan kaldırmak için tüm sosyal ve siyasal kurumlar eşgüdümlü çalışmalıdır. Problemin bir parçası olmaktan çıkıp sorunu çözmeye yardımcı olmalıdır.

Bozbeyli (2000: 77)’ye göre “*Kanunsuzlukların, kanun koltuğunda oturanlardan gelmesi, toplumu daha çok örseliyor. Kanunsuzluktan yararlananlar, er-geç başka bir kanunsuzluktan zarar görüyor. Görüyor da, yine de haram lokmanın tadı damaklarından çıkmıyor. Bazen hukuk ve ahlak dışı işler o kadar yaygın hale geliyor ki, ahlak ve faziletten bahsedenler, Merih’ten gelmiş bir ucube gibi görünüyorlar.*” Etik dışı davranışların toplumda yaygın hâle gelmiş ve normalleştirilmiş olması siyasetin etik sorunlarının çözümünü de zorlaştırmaktadır. Bununla ilgili Bozbeyli (2000:79) hatıratlarında şöyle bir anekdot anlatmaktadır: Bir gün parti genel merkezindeki odamda oturuyorken bir vatandaş geldi ve benden kanunen yerine getirilmesi mümkün olmayan bir istekte bulundu. “*Bu iş olmaz, bu işin kanunda yeri yok, dedim. Aman beyim, ben kanun yolunu sormuyorum. Bu işin karadan bir yolu yok mu? dedi. Vatandaş ne yapsın? Kanun yolu tıkanmış, işleyen yollar, hukuk dışına çıkmışsa...*” Bu kıssada da anlatıldığı üzere kanunların dışında işlerin kişisel ve

patronaj ilişkileri ile çözüme ulaştırılması sorunu söz konusudur. Burada kanunlar meşru taleplere çözümler temin etmelidir.

Bir yanlışlık ya da haksızlıktan menfaat sağlayanlar, haksızlıkla mücadele etme gereği duymazlar. Haklıyla birlikte olmak yerine, gücünün yanında olmayı avantajlı görürler. Haklıyla beraber olmak fedakârlık ve emek isteyen bir etik davranıştır. Oysa gücünün gölgesinde ve hizmetinde yer almak kişiye kusura bakılmama ve eksikliği görülmemeye gibi rahatlıklar sağlar. Özetle, Bozbeyli (2000: 10-11)'ye göre *“Sadakati her lekeyi örter. Bu yüzden devlete itibar etmektense, devlet adamına itibar etmek daha emin ve faydalı sonuçlar doğurur. Devletin eli yoktur ama devlet adamının eli vardır.”* Kötü eğilim sahibi ve siyasal etik kuralları dışında davranış sergileyenler korunmamalı ve kurumlardan destek görmemelidir. Kötülük edenler sığınacak bir liman bulursa, kötülüklerle mücadele güçleşir. Kötülüklerin ortadan kaldırılması noktasında üzerimize düşen sayısız sorumluluklar bulunmaktadır.

Özellikle kitle iletişim araçlarının çocuklar üzerinde olumsuz etkisini önlemek için yeterli önlemler alınamamaktadır. Her gün tecavüz, cinayet, saldırı ve benzeri şiddet suçları sosyal medya ve televizyonlar sayesinde çocukların odalarına kadar girmektedir. Bunlar gençlerin eğitimleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Yetişkinlerin olumsuz etkinin üstesinden gelmesi çocuklara göre daha kolaydır. Yetişkinler kanal değiştirerek farklı bir programa ya da farklı bir sosyal medya etkinliğine geçebilirken; gençlerin bir kısmının, o görüntülerden kurtulması kolay olmamakta ve şiddet telkin eden olumsuz bilinçaltı mesajlarla baş edememektedirler. Schmidt (2002: 10-11)'e göre bu olumsuz etkinin önemli bir yönü de görüntülerin gençler üzerinde taklit arzusu uyandırmasıdır. *“Dazlakların bir sığınmacı yurdunu ateşe vermelerinin ardından, ertesi gün televizyonlarda kendilerini görmeleri, onların arayıp da bulamadığı bir şeydir: Egolarını tatmin ederek hem kendi dar gruplarının gözünde itibarlarını artırmış hem de rakip ve hasımlarına karşı üstünlük sağlamış olurlar.”* Bu ego tatminini sağlayabileceği en

önemli araç da kitle iletişim araçları olmaktadır. Bu bağlamda birçok alanda kullanılan etik kodlar buralarda da geliştirilmelidir. Bireyin sosyalleşme süreci etik kodlar ile başarılı bir şekilde gerçekleştirildiğinde, genel anlamda tüm kurumlarda ve özelde de siyaset kurumunda karşılaşılma olasılığı yüksek sorunların üstesinden daha kolay gelinebilir.

Siyasetin etik sorunlarının üstesinden gelirken başta hükümet olmak üzere devletçe ve milletçe bir ahlak inkılabına ihtiyaç vardır. Ahlak sorunu düzeltilmeden problemlerin üstesinden gelmek mümkün değildir. Ahlakтан yoksun toplumda sorunlar ne kadar halledilirse edilsin, o toplumda mutluluktan söz etmek mümkün değildir. Toplumya yararlı bireylerin yetiştirilmesi için manevi değerlerin geliştirilmesi, yüksek inançların aşılması ve yüksek bir ahlaki standardın toplumda geçerli kılınması ile mümkün olabilir. Alparşlan Türkiye'ye göre (2019: 278-280) *“Kalkınma hareketi öncelikle ahlak inşasından başlatılmalıdır. Bir toplumda ahlakta iştiraki, şekilde bütün zıddiyetleri ortadan kaldıracaktır. Ayrıca devleti idare edenler ahlaklı, faziletli ve feragatli olursa ve bu değerlerden taviz vermezse, ahlak, fazilet ve feragat kademe kademe tüm devlet kademelerine yayılır.”* Bu durum aslında ahlakın pratik siyaset açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Sadece felsefi ve teorik düzeyde kalan bir etik anlayışın istenilen katkıyı sunmada yeterli olmayacağı sarihtir ve bunun fiiliyatta bir etkisinin ve karşılığının olması gereklidir.

Birçok bilim adamının belirttiği gibi (özellikle Levy Bruhl) ahlak “pratik” olmak zorundadır. Düşünürlerin teorik ahlak anlayışlarının pratik hayatta yer bulmadığında başarılı olmaları zorlaşmaktadır. S. Ahmed Arvasi (1999: 330-331) “Türk-İslam Ülküsü” adlı eserinde ahlakın bilmekten çok yapabilmeyi gerektirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Arvasi'ye göre (1999: 331) *“Milletin din ve töresine ters düşen, milli vicdanla zıtlaşan teorik hükümler, siyasi baskılarla kitlelere mal edilmeye kalkılsa bile başarısız kalır. Yeni bir ahlakın doğuşuna sebep olmak şöyle dursun, cemiyette ahlaksızlığın yaygınlaşma-*

sına yol açar.” S. Ahmed Arvasi burada milli bir ahlak anlayışının gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Milletin kabullerinin dışında onların vicdani kaygılarını göz önünde bulundurmeyen etik düzenlemelerin toplumda olumsuzluklar meydana getireceğini vurgulamaktadır.

Yönetim mekanizmasında yer alan olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında, düşünce tarihi boyunca kuramsal ve felsefi açıdan yapılan tartışmalardan istifade edilerek mümkün olduğunca pratiğe aktarılmalıdır. Siyasetin etik boyutu Antik Yunan'dan günümüze hemen her toplumda ve coğrafyada tartışılan bir mesele olmuş, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Teorik olarak bakıldığında Antik Yunan felsefesinde gerek Sokrates, gerek Platon, gerekse Aristoteles tarafından siyasete dair meselelerin ahlak ile irtibatlı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Toplumsal yaşamın her alanında geçerli olan ahlak kurallarının siyasette de geçerli olması gerektiği savunulmaktadır. Bilgelik, adalet, ölçülülük, yiğitlik gibi erdemlere sahip bir yönetici önderliğindeki devlet, yurttaşları mutluluğa ulaştıracak bir vasıta olarak görülmektedir (Platon, 2017; Platon, 2018; Aristoteles, 2014). Pratikte de eski dönemlerden itibaren siyasetin ve siyasetçinin etik (ahlaklı) olmasına çalışılmıştır. Örneğin, Antik Yunan'da kanun görüşmeleri sırasında isteyen her erkek hatip, siyasi haklardan istifade ettiğini, devlete karşı borcu olmadığını, temiz ahlak sahibi ve meşru şekilde evlenmiş bulunma şartlarını yerine getirmek koşuluyla, servet ve meslek farkı gözetmeksizin söz alma ve konuşma yapma hakkına sahipti (Koçak, 2006: 41).

Tıpkı Antik Yunan'da olduğu gibi, Türk-İslam düşüncesinde de siyaset ile ahlak arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. Devlet ya da siyaset insanların iyiliğe, hayra, erdeme yönelmelerinin yani ahlaki yetkinliğe ulaşmalarının ve nihai olarak mutluluğu kazanmalarının aracı olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle erdemli bir toplum oluşturmanın yolunun erdemli bir siyasetten geçtiği düşünülmektedir. Bunun için her şeyden önce siyasi sistemin merkezine konulan yöneticilerin erdemli olmaları ve bu yönüyle halka örnek olma-

ları gerektiği savunulmaktadır. Bu bağlamda, genel olarak, Türk-İslam düşüncesinde erdemli bir yönetici idaresinde, ahlakı öncelleyen bir devlet ve siyaset anlayışı hâkimdir (Şimşek, 2022: 368-372). Bu anlayışın öncü isimlerinden Fârâbî (2015: 100-105), “Medinetü’l Fâzıla” adlı eserinde erdemli devletin yöneticisinin sıradan bir insan olamayacağını ifade etmektedir. Ona göre yönetici tabiatı itibariyle yöneticiliğe istidatlı, akıllı ve zeki olmanın yanı sıra birtakım ahlaki özelliklere de sahip olmalıdır. Doğruluğu sevmeli, yalandan ve yalancılardan nefret etmeli; kendi kişisel arzu ve heveslerinin peşinden koşmamalı; yüksek ruhlu (geniş gönüllü) olmalı; cesur, kararlı ve azimli olmalı; adil olmalı, halkına karşı insafı, şefkatli, merhametli olmalı ve haksızlığa karşı çıkmalıdır. Felsefelerinde büyük oranda Fârâbî’yi takip eden İbn Rüşd (2018: 125-127) ve Tûsî (2016: 291-292) gibi düşünürler de yöneticilerin sahip olması gereken benzer özelliklerden bahsetmekte ve ahlakı öne çıkarmaktadırlar.

Türk-İslam siyasi geleneğinde, yönetime dair olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında siyasetnamelerin önemli bir yeri vardır. Siyasetnameler, dönemin sultan ve padişahları başta olmak üzere ileri gelen devlet adamlarına yol göstermek ve tavsiyelerde bulunmak amacıyla pratik siyasete katkı sunan önemli çalışmalardır. Siyasetnameler sadece tavsiyeler vermekle kalmamış aynı zamanda pratik siyasete uygulanabilir öneriler getirmiştir. Olması gereken den ziyade var olanı temel alması özelliği ile diğer nasihatnamelerden ayrılmaktadır. Bu siyasetnamelerin en önemlilerinden biri olan Selçuklu Veziri Nizamülmülk’ün “Siyasetname”sidir. Nizamülmülk’ün Siyasetname’si, siyasetçilerin nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin o dönemin siyasal etik kodları hakkında önemli bilgiler vermektedir (Canatan, 2009: 200). Nizamülmülk’ün kendisinin bizzat siyaset mekanizmasında yer alması ve sorunları yerinde görmesi pratik siyasete katkısını artırmaktadır.

Nizamülmülk, devlette yönetici olacaklarda bulunması gereken nitelikler itibariyle pratik siyasete etîğe katkı sağlamaktadır. Siya-

set anlayışında din, adalet, düzen ve liyakat ilkelerine önem vermektedir (Tunç ve Çarkıt: 2019: 29). Nizamülmülk (2017: 18)'e göre *"Hükümdarların iyi huylu, güler yüzlü, iyilik yapan, yiğit, mert olan; iyi at binen, halkına yardımdan geri kalmayan, sanat seven, sözlerinin arkasında duran, merhametli, şefkatli; bilgiye, bilgine, din ulularına saygı gösteren, yoksulları koruyup kollayanlarını Allah da değerli sayar."* Siyasetname bu özellikler ile yöneticilerde bulunması gereken niteliklerin bazılarını vurgulamaktadır. Ayrıca sultan haftada iki gün halkın sıkıntılarını dinlemeli, özellikle mazlumları ve adalet isteyenleri dinleyerek bunlara çare bulmak, sorunların çözüm noktası olarak anılmak gibi hususların ülke genelinde duyulması zorbalardan ve zalimlerin korkmasına ve haksızlıklar yapmaktan çekinmelerine neden olur (Nizamülmülk, 2017: 23). Hükümdar hiçbir zaman görevlilerinin durumlarından habersiz olmamalıdır. Hükümdar, devlet işleri hususunda uyanık olursa önü açılır ve hiçbir şey kendisinden gizli kalmaz. Halk, hükümdarın karşısına sorunlarını anlatmak için istediği zaman çıkabilmeli ve engellenmemelidir. Devlet memuriyetinde adalet ve hakkaniyetin önemli olduğu ve bu ilkelerin devlet bürokrasisi için olmazsa olmaz ilkelerden olduğundan da bahsedilmektedir. Yüksek adalet ve muhakeme gücü olan yöneticilere karşı hiçbir kötü niyetli kişi onu doğru yoldan yürümekten engelleyemez. Kamu görevlilerinin rüşvet ve yolsuzluğa bulaşmamaları için emeklerinin karşılığı hazineye yeterli oranda verilmelidir. Dünyanın dört bir yanına tüccar, sufi, mümessil, gezgin, derviş kıyafetli casuslar gönderilmeli, duydukları her şeyi idareye bildirmelidirler. Memleketin, halkın iyiliği için bu önlemlerin alınması zaruridir. Barışın daim olması için elçilerle haberler duyurulması, sıkıntılı dönemlerde tanınmış ve saygın kişilere gizlice yetkilerin verilmesi gereklidir. Devlet işlerini görenlerin liyakatli insanlardan oluşması ve bilginlerle yöneticinin sürekli fikir alışverişinde bulunması da Siyasetname'nin önemli tavsiyelerindedir. Yöneticilerde bu özellikler bulunmalı ve devlet işlerinde bu konularda hatalar yaptıklarında usulünce cezalandırılmalıdırlar. Öncelikle, yaptıkları hatalar dolayısıyla itibarları sarsılmasın

diye uyarılmaları gerektiğini, hata tekrar ettiğinde ise cezanın verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Nizamülmülk, 2017). Nizamülmülk'ün siyasete dönük etik kodlar oluşmasına katkı sağlayacak nasihatlerinin günümüze de ışık tuttuğu söylenebilir. O dönemin siyasetinin etik dışı durumlarına bugünkü siyasal olaylarda da rastlamak mümkündür. Dolayısıyla o dönemin sorunlarına getirilen çözüm önerileri bugün için alternatif hâline getirilebilir. O dönemin kazanımlarından yararlanmak bugünün siyasetine katkılar sağlayabilir.

Türk-İslam düşüncesinde bir diğer önemli isim Osmanlı âlimi, devlet adamı ve ahlâkçısı olan Kınalızâde Ali Efendi'dir. Kınalızâde (1977: 217-227) "Devlet ve Aile Ahlakı" adlı kitabında adaletin şartları ve devlet başkanlarının vasıfları ile ilgili üç önemli şarttan bahseder: Birinci şart, herkese eşit muamelede bulunmaktır. Halka eşitlikle muameleden sonra ikinci şart ise, kent halkının ve bireylerin, istidat (yetenek) ve kabiliyetlerine göre korunmasıdır. Üçüncü ve son şart ise, iyilik ve yardımın aynı ölçülerle gerçekleştirilmesidir. Yani hakkın dağıtımında adalet ve seviyeye göre hareket edilmelidir.

Alparslan Türkeş'in Türk siyaset ve fikir hayatına kazandırdığı "Dokuz Işık"ın önemli ilkelerinden biri olan ahlakçılık, her şeyden önce kişilerin ve toplumun milli ahlak kurallarına bağlı yaşamasıdır. Milli ahlak kurallarına bağlı yaşam sürme, toplumsal kalkınmayı ve haksızlıkların önlenmesini sağlayabilir. Bireysel ve toplumsal mutluluğun sağlanmasında da etkili bir faktördür. Aksi hâlde toplumsal mutluluğunun sağlanması mümkün olmaz. Topyekûn bir mutluluğun sağlanabilmesi için kamusal menfaatlerin (toplumun, milletin, vatanın, devletin menfaati) daima kişisel menfaatlerden önde gelmesi ve önde tutulması gerekmektedir. Tarihsel anlamda devletlerin yükselişinde paradan daha çok ahlakla yükselişin etkisi olmuştur. Aynı şekilde devletlerin yıkılışı da parasızlıktan çok, ahlaksızlıktan olmuştur. Bugün ülkelerin karşılaştığı temel sorunların başında milletlerin içine sürüklendiği manevi buhran yani ahlak buhranı gelmektedir. Ahlaki buhran bir milletin dinî inançlardan kuvvet

alan ahlak kaidelerinin, ahlaki inançların buhran geçirmesidir (Türkeş, 2019: 282-283). Günümüz siyasetinde ahlaki buhran sorunu hâlen önemli yer tutmaktadır. Ayrıca siyaset ve siyasetçinin etik hileleriyle çeşitli alanlarda karşılaşmaktadır. Bu hileler özellikle seçim dönemlerine girildiğinde artış göstermektedir.

Günümüz pratik siyasetinde etik olmayan uygulamalar çeşitlilik göstermektedir. Siyasi yolsuzluk, görevi kötüye kullanma, yozlaşmış politikacılar, siyasal suçlar, siyasi partilerin yasadışı faaliyetleri, siyasal suistimal, küfürlü siyaset, kirli (dirty) siyaset, siyasi partilerin yolsuzluğu, suçlanan (Impeached) politikacılar, seçilmiş liderlerin ahlaki kusurları, fonların siyasi partiler tarafından hileli bir şekilde kötüye kullanılması, siyasi rüşvet, siyasi şantaj, nepotizm ve ulusal hazinenin yağmalanması (Encyclopedia: 2021) gibi birçok ahlak dışı siyasi uygulamalarla karşılaşabilmektedir. Tüm bu pratik siyasetteki etik sorunların her birinin araştırılması farklı çalışmaların konusu olabilir.

Siyasette etik dışı uygulamalar, birçok ülkede siyasi tartışmaların karakteristiğidir. Politikacılar yasama dokunulmazlığı ile kordukları için, suçlamaların birçoğunun soruşturulması için çok az çaba gösterilmekte ve bunların bir kısmı da polisin delilleri karartma ve herhangi bir başka işlemde kaçınma çabaları şeklinde göze çarpıyor. Bu kısımda bazı ülkelerde yaşanan etik dışı vakalara örnekler verilecektir (Encyclopedia, 2021):

- **İspanya'da** 1993'te Sosyalist Parti'nin ve 1980'lerdeki kampanyalarının şirketlerden büyük katkılar elde etmek amacıyla kurulan bir gölge danışmanlık şirketi aracılığıyla finanse edilmesiyle ilgili büyük skandallar yaşandı. Bu, hiç yazılmamış raporlar için şirketlere yaklaşık 8,7 milyon ABD doları fatura keserek yapıldı (Fransız Sosyalist Partisi tarafından geliştirilen bir uygulama).
- **Fransa** 1993'te, Avrupa'da en fazla sayıda zanlı bakanı barındırıyordu. Ulusal ve yerel düzeydeki birçok politikacı, parti fonları için bayındırlık işleri sözleşmelerinden komisyon alma sistemleri organize ettikleri için soruşturma altındaydı. Siyasi rüşvet önemli bir medya temasıydı. 1995'te yapılan bir

kamuoyu araştırması, Fransızların neredeyse üçte ikisinin politikalarının çoğunun yozlaşmış olduğunu düşündüğünü ve ezici çoğunluğun siyasetin onurlu bir meslek olduğuna inanmadığını ortaya çıkardı.

- **ABD’de**, bir ankete göre, insanların %30’u 1990’da kendi kongre üyelerinin yozlaşmış olduğuna inanıyordu. 1991 yılında, Temsilciler Meclisi’nin 134 üyesinin, 1990 yılının ilk altı ayında Temsilciler Meclisi’nin özel bankasında her biri 1.000 ABD Doları’ndan fazla (bazıları 10.000 ABD Doları tutarında) 581 çek geri aldığı ortaya çıktı. Kamu fonlarının bu şekilde toplam kötüye kullanımının (faizsiz kredilere denk gelen tutarda) yılda 2 milyar ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir (bazı üyeler 100.000 ABD Doları fazla çekmiştir). 1992 yılına gelindiğinde, yaklaşık 296 üyenin kötü çökleri bu şekilde geçtiği biliniyordu. En kötü 66 suçlu, önceki dört yıl boyunca 10,8 milyar ABD dolarından sorumluydu. Medyanın dikkati, kampanya fonlarının edinildiği ve kullanıldığı şüpheli süreçlere odaklandı. 1993 yılında Meclis Yollar ve Araçlar Komitesi başkanının vergi mükelleflerinin paralarının zimmetine geçirilmesine yardım ettiği iddia edildi.
- **Rusya’da**, eski SSCB’nin dağılması sırasında, yaklaşık 4 milyar doların (Sovyet altın rezervlerinin %10’undan fazlasını oluşturan) ülke dışına İsviçre’ye taşındığı tahmin ediliyordu. Ancak bu miktarların Komünist Parti fonlarından gizlice yabancı banka hesaplarına taşındığı iddia edilen 12 milyar doların bir parçasını oluşturup oluşturmadığı belli değildi.
- **Şili** 1991’de, önceki 17 yıllık askeri rejim sırasında bir dizi yolsuzluk iddiası soruşturuldu. Bazıları, devlet kurumlarının başkanları ve akrabaları arasındaki iş anlaşmalarına ilişkin yasakları ihlal ediyor gibi görüldü; diğerleri, gizli polis tarafından yürütülen yasadışı yatırım ve tefeciliği içeriyordu.
- **Brezilya’da** 2017 yılında Federal Yüksek Mahkeme, 8 bakan, 29 senatör ve 42 federal milletvekilini ilgilendiren “Araba Yıkama” yolsuzluk soruşturması başlattı. İfadelerde en sık rastlanan suçların “pasif ve aktif yolsuzluk, kara para aklama, ideolojik yalancılık, kartel oluşturma ve ihale tekliflerinde dolandırıcılık” olduğu dikkati çekiyor (Acar, 2017).

- **İtalya’da** ise 1990’lı yıllardaki “Temiz Eller” (Clean Hands) soruşturmaları, İtalyan siyasetinin ahlaki olarak yenilenmesine yol açmış gibi görünmüyor: yolsuzluğun yayılmasına ilişkin mevcut göstergeler bunun yerine yüksek ve sabit seviyelere işaret ediyor. “Temiz Eller”, İtalyan siyasetinin çeşitli “anomalilerinin” üstesinden gelmek için bir fırsat penceresi açtı, ancak siyasi sınıf, anı yakalayamadı ya da yakalamak istemedi. Yolsuzluğa karşı eylemlerin bilançosu oldukça yetersiz olmakla kalmıyor, aynı zamanda yargı ile “yeni” siyasi sınıf arasındaki ilişkide derin bölünmeler ortaya çıkıyor (Vannucci, 2009: 1).

Bazı ülkelerde ortaya çıkan bu etik dışı uygulama örneklerini artırmak mümkündür. Çalışmanın kapsamının dışına çıkılmaması için birkaç örnekle yetinilmektedir. Bu makale özü itibariyle söz konusu etik dışı uygulamalardan kurtulmak için etiğin önemli olduğunu vurgulamaktır.

Bu bağlamda, “Siyaset ve etik ilişkisi nasıl olmalı?”, “Siyasette ahlak bir araç mı yoksa amaç mı?” gibi sorular, çalışmanın bu kısmında önemli hâlde gelmektedir. Bazı araçlar ahlaki yönden nötr olabilmektedir. Örneğin; çelik üretimi hastane yapımında kullanıldığında ahlaki ve insani bir amaca hizmet ederken, top ve tüfek yapımında kullanıldığında bir saldırı savaşı aracına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla araçların hangi amaçlarla kullanıldığı son derece önemlidir. Burada iki farklı yol bulunmaktadır. Birinci yolda, ideal bakımından yüksek bir amaca ulaşmada gayri meşru bir aracın kullanılması meşru, en azından mazur görülebilir. Bu yol “Amaca ulaştıran her yol mübahtır” görüşünü savunan Makya-velizm’i işaret eder. İkinci yol ise, ahlaki amaçlara yine ahlaki araçlarla ulaşılmasıdır. İkinci yol daha meşru olmakla birlikte bazı olumsuzluklara neden olabilir. Siyaset ve savaşta daima ahlaki araçlarla cevap vermeye çalışmak, bazı olumsuz sonuçlar doğurabilir (Daver, 1993: 19-20). Tüm bunlar bizi siyasette önemli olan “başarı” kavramına götürür. Siyaseti ve siyasetçiyi başarıya götür-en bazı önemli faktörler bulunmaktadır.

Bülent Daver (1993: 21-22) başarılı siyasette bulunması gereken özellikleri dört madde hâlinde özetlemektedir:

1. “Siyasette hiçbir şey başarı kadar önemli değildir.” diyerek bir politikacının başarılı olmasında maalesef erdemli ve ahlaklı olmaktan ziyade iktidarı elde etme ve tutmadaki maharet ve ustalığına vurgu yapar.
2. Siyasette başarılı olmanın ikinci kriteri olarak da belirli bir alanda derinleşme ve uzmanlaşmadan çok, her şey hakkında bir şeyler bilen insan olmaya ihtiyaç olduğundan bahseder.
3. “Hükümet etmek ileriye görebilmektir.” Burada siyasette başarıyı getirecek faktörlerden en önemlisinin “uzağı görüş” (vizyon sahibi olma) yeteneğine vurgu yapılmaktadır. Uzağı görüş, sonradan elde edilen bilgi ve formasyondan çok, doğuştan gelme yetenekle alakalıdır. Sadece teori ile elde edilebilecek bir durum değildir.
4. Politikacının başarılı olmasındaki bir diğer husus da realist olmasıdır. Alman Şansölyesi Bismark, politikayı “mümkün olanın sanatı” olarak ifade eder. Mümkün olma ya da gayri mümkünlük kişi ve zamana göre değişiklik gösterebilir. Bir hedef seçmek, boş bir rüya veya anlamsız bir serap olarak görülmemelidir; yeter ki idealizm, çaba, keskin görüş ve sorumluluk, liderlikle birleştirilebilsin.

Sonuç ve Öneri

Genel olarak toplumda ve özel anlamda da siyasette ahlaki suistimaller hiçbir şekilde küçümsenmemelidir. Siyasetin ahlaki hâle getirilmesi sadece siyasal partilerin grup konuşmaları, seçim kampanyaları ve parti programlarıyla sınırlandırılmamalıdır. Siyaset kurumunun genelinde ahlaki kriterlerin etkinliğinin artırılması ve içselleştirilmesi gerekmektedir.

Geçmişte ülkemizde ve dünyada yaşanan siyasette ve yönetimdeki etik sorunlar ve çözüm yolları irdelenerek geleceğe dönük, zamanın ruhu ile uyumlu etik kodlar geliştirilmelidir. Çünkü çoğul-

cu toplumlarda birden fazla etik ya da ahlak anlayışları söz konusu olabilir. Dolayısıyla bu noktada evrensel ve ortak, herkesi kapsayan siyasal etik kodlar oluşturulmalıdır. Siyasette etik sorunların çözümünde kullanılan etik kodlar için kullanılması gerekli en önemli araçlardan biri de şüphesiz eğitimidir. Eğitimin her kademesinde etik dersleri verilmeli ve kamu etiğinin önemi üzerinde durulmalıdır. Kişisel ve kamusal menfaatin ne ifade ettiği, kamusal menfaatin her vatandaş tarafından neden korunması gerektiğinin halka dikkatlice anlatılması sağlanmalıdır.

Günümüzde farklı toplumlar farklı ahlak anlayışlarına sahip olabilmektedir. Bu farklı milletlerin ahlak anlayışları ile ilgili araştırmaların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Ahlaki tartışmalara artan ilgi, ahlaki fikirlerin etik açıdan incelenmesine, değerlendirilmesine ve sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu siyasal etik kodlar, ülkelerin siyasal geçmişi, kültürü ve sosyolojisi, dinsel vb. tüm yönleriyle uyumlu olmalıdır. Yasal mevzuatlarla yapılan düzenlemeler bazen ülkelerin etik kodlarıyla uyumlu olmamaktadır. Bu durumda etik kodların içselleştirilmesi zorlaşabilmektedir. Siyaset biliminde sıklıkla kullanılan “Bir durum ya da olayın siyasi ve hukuki olması onun ahlaki ya da etik olacağı anlamına gelmez.” sözü durumun önemini özetler mahiyettedir. Bu durum yapılan yasaların ve alınan siyasi kararların da etik bir değerlendirmeye tabi tutulabileceğini göstermektedir.

Özetle, oluşturulacak siyasal etik kodlarda vatandaşın itaat etmesini sağlayan meşruiyet kaynaklarının temel alınarak, bunlarla uyumlu ilkelerin geliştirilmesi hayatidir. Her kurumun (tıp, medya, hukuk, din, çevre, savaş etiği vb. gibi) kendine ait etik kodları bulunmaktadır. Siyasetin de kendine has özelliklerini kapsayan siyasal etik kodları vardır ve bu kodlar sürekli olarak zamanın şartlarına uyumlu hâle getirilmelidir.

Kaynakça

- Acar, Ömer Yetkin (2017). Brezilya’da Bakanlar, Senatörler ve Milletvekillerine Soruşturma. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/brezilyada-bakanlar-senatorler-ve-milletvekillerine-sorusturma/794830>.
- Aristoteles (2014). Politika. (çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arvasi, S. Ahmed (1999). Türk-İslam Ülküsü. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Aydın, İnyet Pehlivan (2002). Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik. Ankara: Pegama Yayıncılık.
- Bozbeyli, Ferruh (2000). Alaca Siyaset: Siyasi Hikayeler. İstanbul: Babıalı Kültür Yayıncılığı.
- Canatan, Kadir (2009). Geleneksel Siyaset ve Devlet Felsefesinin Bir Yorumu Olarak “Siyasetname” - Büyük Devlet Adamı Nizamülmülk’ün Devlet ve Siyaset Anlayışı Üzerine. Turkish Studies, 4(7): 194-220.
- Cüceloğlu, Doğan (2017). Korku Kültürü: Niçin ‘Muş’ gibi Yaşıyoruz?. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Daver, Bülent (1993). Siyaset Bilimine Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Encyclopedia (2021). Unethical Practices in Politics. <http://encyclopedia.uia.org/en/problem/133164>.
- Erlinger, Von Rainer (2012). Müsßen Politiker moralischer sein als Bürger?. <https://www.deutschlandfunkkultur.de/muessen-politiker-moralischer-sein-als-buerger-100.html>.
- Fârâbî (2015). El-Medinetü’l Fâzıla (İdeal Devlet). (çev. Ahmet Arslan), Ankara: Divan Kitap.
- İbn Rüşd (2018). Siyasete Dair Temel Bilgiler. (çev. Muharrem Hilmi Özev), İstanbul: Bordo Siyah.
- Kınalızâde Ali Efendi (1977). Devlet ve Aile Ahlakı. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Koçak, Mustafa (2006). Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar-Yeni Anlamlar). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Körtner, Ulrich H. J. (2021). Politik, Ethik und Moral: Betrachtungen zum Skandal um den ÖVP-Chef. <https://www.wienerzeitung.at/meinung/gastkommentare/2125019-Politik-Ethik-und-Moral.html>.
- Nizamülmülk (2017). Siyasetname. Ankara: Milenyum Yayınları.
- Platon (2017). Diyaloglar. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Platon (2018). Devlet. (çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schmidt, Helmut (2002). Toplumda Ahlak Arayışı: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Almanya. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Stoll, Felix (2021). Was ist der Unterschied zwischen Ethik und Moral? Einfach erklärt. https://praxistipps.focus.de/was-ist-der-unterschied-zwischen-ethik-und-moral-einfach-erklaert_97765.
- Şimşek, Erol (2022). Orta Çağ İslam Düşüncesinde Siyasal Ahlâk. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Tunç, Ahmet ve Çarkıt, Merve (2019). Nizamülmülk'ün Türk-İslam Yönetim Geleneğine Yaptığı Katkıları. Management and Political Sciences Review, 2(2): 29-51.
- Tûsî, Nasîrüddîn (2016). Ahlâk-ı Nâsîrî. (çev. Anar Gafarov ve Zaur Şükürov), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Türkeş, Aplanslan (2019). Aplanslan Türkeş ve Dokuz Işık. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Vannucci, Alberto (2009). The Controversial Legacy of “Mani Pulite”: A Critical Analysis of Italian Corruption and Anti-Corruption Policies. Bulletin of Italian Politics, 1(2): 233-264.
- Yatkın, Ahmet (2015). Kamuda Etik Yönetimi. Ankara: Nobel Yayınevi.